

Владислав Петрович Бузескул (1858—1931)

О. В. Сухобоков

Серед вчених, вихованих у стінах Харківського університету за понад 180-річне його існування, значне місце посідає Владислав Петрович Бузескул, історик з надзвичайно широким науковим діапазоном зацікавлень. Його п'ятидесятирічна наукова та викладацька діяльність знаменувала останній етап розвитку домарксистської вітчизняної загальної історії.

В. П. Бузескул народився 24 лютого (за старим стилем) 1858 р. в с. Попівка колишнього Ізюмського повіту Харківської губернії у родині небагатого дворянина. Його мати рано померла, отже, виховання майбутнього вченого опікувався батько та домашній вчитель, які були високоосвіченими людьми і змогли прищепити хлопчикові інтерес до історії та літератури. 1868 р. його прийнято до другої Харківської класичної гімназії. Після її закінчення 1876 р. він вступив до Харківського університету на історико-філологічний факультет. Тут величезний вплив на формування історичних поглядів та становлення В. П. Бузескула-студента справили професори М. Н. Петров та В. К. Надлер, про яких він завжди згадував з повагою та називав своїми «основними вчителями».

Закінчивши університетський курс (1880 р.) В. П. Бузескул деякий час викладав історію та класичні мови у приватних гімназіях Харкова, а склавши магістерські іспити восени 1885 р. став приват-доцентом Харківського університету. Йому доручають читання курсів лекцій з історії Західної Європи, нової та новітньої історії, а після виходу М. Н. Петрова у відставку — ще й історію стародавньої Греції, яка згодом стає головним предметом наукових уподобань В. П. Бузескула.

Зовсім не випадково темою магістерської дисертації молодий вчений обрав найбільш дискусійний період з афінської історії, пов'язаний з ім'ям Перікла. Вибір теми зумовила та обставина, що наприкінці ХІХ ст. серед істориків Західної Європи, насамперед Німеччини, з'явилися реакційні «школи», які повели широкий наступ на демократичні традиції стародавньої Греції, перекинувши саме поняття демократії. Як відомо, поява таких «шкіл» була тісно пов'язана із загальним посиленням реакційності буржуазної ідеології в період імперіалізму.

Захистивши 1890 р. магістерську роботу В. П. Бузескул виконує спочатку обов'язки екстраординарного професора, а після захисту докторської дисертації затверджується ординарним професором (з 1895 р.). З моменту затвердження і до осені 1924 р. (протягом 40 років) В. П. Бузескул читає лекції у Харківському університеті, на Харківських вищих жіночих курсах, на педагогічних курсах при Харківському учбовому окрузі.

Докторська робота В. П. Бузескула була своєрідним підсумком суперечок навколо опублікованого у Лондоні

трактату Арістотеля «Афінська поліція». Дослідження В. П. Бузескула виявилось дуже своєчасною спробою розібратися у тих численних публікаціях про арістотелів трактат, які з'явилися протягом 5 років після його публікації. Арістотель ставив за мету довести «органічний розвиток» державного ладу Афін як повністю «народного утворення».

Досить великим твором В. П. Бузескула була його наступна праця «Вступ до історії Греції», яка витримала кілька видань, в тому числі й за кордоном. Такого детального огляду джерел та історіографії античності історична наука тоді не мала не лише в Росії, а й в Західній Європі. Праця не втратила своєї цінності й тепер.

Твори професора В. П. Бузескула були з інтересом прийняті вітчизняними науковцями, а також за кордоном: у 1908 р. він був запрошений на міжнародний історичний конгрес, що відбувся у Берліні.

У часи столипінської реакції В. П. Бузескул не зрадив своїх демократичних поглядів, про що, наприклад, свідчить його книга «Історія афінської демократії», яка вийшла друком 1909 р. В ній автор висвітлює час демократичної влади в Афінах як період розквіту економіки і культури афінського суспільства. В. П. Бузескул виступає і як активний громадський діяч і засуджує смертну кару та столипінські воєнно-польові суди з боку уряду над учасниками революції 1905—1907 рр.

За активну наукову діяльність професора В. П. Бузескула обирають 1910 р. членом-кореспондентом Академії Наук. Незабаром він видає нову книгу «Історичні етюди», що об'єднала його статті, видрукувані у різних періодичних виданнях. Зібрані разом вони унаочнюють велике коло зацікавлень автора, його історичні позиції та політичні погляди. В. П. Бузескул уважно слідкує за усім новим, що з'являється як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі з питань історії, рецензує багато книжок, відгукується на явища сучасності в пресі. Як зразок популяризаторської діяльності вченого можна назвати книгу «Античність і сучасність», видану 1913 р. За короткий час вона витримала кілька видань. Слід зауважити, що в цій праці проявилися певні модернізаторські тенденції В. П. Бузескула, що було характерним для тогочасної історичної науки взагалі і яких важко уникнути у популярному виданні. Однак зазначимо, що ці тенденції не були примітивним викладенням на зразок багатьох популярних тогочасних західноєвропейських та вітчизняних публікаторів. Оцінюючи цю спадщину В. П. Бузескула академік С. О. Жебелєв писав, що ця книга «є у нас найкращим зразком науково-популярної літератури».

На початку першої світової війни В. П. Бузескул друкує кілька статей, у яких намагається дослідити розвиток агресивних тенденцій у кайзерівській Німеччині в період імперіалізму на прикладі німецької історичної науки. Однак критика В. П. Бузескулом німецької історіографії провадилася скоріше з абстрактно-гуманістичних позицій представника буржуазної науки однієї з воюючих країн, тому не могла бути глибокою та всебічною. В ній засуджувалися війна взагалі, висвітлювалась її згубність на прикладах з історії стародавньої Греції.

Війна порушила наукові зв'язки вченого із західноєвропейськими істориками, що не могло не відбитися на його науковій діяльності. В. П. Бузескул звертається до історії історичної науки, хоч інтерес до неї не поривався в усі періоди життя вченого. Про це свідчать не лише його твори, а й лист до академіка С. О. Жебелєва від 22 січня 1928 року: «... історіографія, історія наук взагалі,— давно вже моя найулюбленіша галузь...»

Проте і в роки першої світової та громадянської воєн В. П. Бузескул продовжує вивчення давньогрецької історії, пише численні статті з цієї проблематики. З них найбільш відомою є «Найдавніша цивілізація у Європі», присвячена кріто-мікенській культурі. У ці роки вчений накопичує величезний матеріал до своїх праць з історіографії та історії археологічних досліджень. Серед них слід відзначити надруковані у 1923—1924 рр. дві частини його великого твору «Відкриття XIX — початку XX ст. у галузі історії стародавнього світу». Базою цієї праці

стали лекції, прочитані В. П. Бузескулом у Харківському університеті з 1920 по 1921 рр.

Наукову діяльність та педагогічну роботу В. П. Бузескула високо оцінила наукова громадськість. У березні 1922 р. його було обрано дійсним членом АН СРСР, а 1925 р.— членом Всеукраїнської Академії Наук. В останні роки академік В. П. Бузескул займався розробкою великого кола питань з історіографічної тематики. Праця «Загальна історія та її представники в Росії у XIX та на початку XX ст.», перша частина якої вийшла 1929 р., стала узагальненням величезного матеріалу, накопиченого в результаті глибокого вивчення питань загальної історії. Друга частина цієї книги вийшла вже по смерті автора, що сталася 1 червня 1931 р.

Третю частину праці «Загальна історія та її представники в Росії...» В. П. Бузескул мав намір підготувати під назвою «Візантологія та вивчення слов'янського світу в Росії (до 1914 р.)», щоб узагальнити розвиток цієї галузі історичного знання.

Академік В. П. Бузескул планував також роботу над аналогічним твором із західноєвропейської історіографії і вже почав готувати для нього матеріали. Останньою друкованою працею В. П. Бузескула стала книга «Французькі історики 20-х років XIX ст. та їх ставлення до революції 1830 року», що вийшла 1931 р. Її можна вважати частиною запланованої книги.

Весь п'ятидесятирічний шлях академіка В. П. Бузескула можна представити як невтомну роботу в ім'я освіти та науки, якій вчений віддав усі свої сили. Свій ідеал історика він вбачав у ґрунтовному знанні джерел та новітньої літератури, у літературному, живому та легкому їх викладенні. Останнє стосується не лише його наукових праць, кількість яких за уточненими даними становить понад 220 назв, а й викладацької діяльності. Слухачі його лекцій відзначали безсумнівний викладацький талант В. П. Бузескула, його вміння не лише подати матеріал, а й зацікавити, спонукати до пошуку істини серед хаосу суперечливих думок, дат, подій. Про враження від лекцій професора на слухачів, особисто В. П. Бузескула на його співробітників та учнів розповідає «Збірник статей на честь професора В. П. Бузескула», підготовлений до 30-ї річниці його викладацької діяльності.

Узагальнюючі історіографічні праці академіка Владислава Петровича Бузескула можна розглядати як заключне слово буржуазної історичної науки про античність, а його наукову діяльність — як завершальний етап у розвитку домарксистської історії стародавнього світу, що й визначає місце В. П. Бузескула у вітчизняній історіографії.

ЛІТЕРАТУРА ПРИСВЯЧЕНА В. П. БУЗЕСКУЛУ:

- Бузескул В. П.* Владислав Петрович Бузескул (Автобіографія и список печатных трудов) // Критико-биографический словарь русских писателей и ученых. Сост. С. А. Венгеровым.— СПб., 1897—1904.— Т. 6.— С. 155.
- Бузескул В. П.* Бузескул Владислав Петрович // Историко-филологический факультет Харьковского университета.— Ч. 2: Биографический словарь профессоров и преподавателей.— Харьков, 1908.— С. 287, наступн.
- Жебелев С. А.* Памяти Владислава Петровича Бузескула // Вестник АН.— 1931.— № 6.— С. 37.
- Жебелев С. А.* Академик В. П. Бузескул (Некролог) // Известия АН.— Отд. общ. наук.— Серия VII.— 1931.— № 10.— С. 1065, наступн.
- Л. Е(льницький)* Памяти В. П. Бузескула // ВДИ.— 1946.— № 4.— С. 170, наступн.
- Калтерев С.* Хронологический указатель трудов Владислава Петровича Бузескула // ВДИ.— 1946.— № 4.— С. 172, наступн.
- Каллистов Д. П.* Бузескул Владислав Петрович // Советская историческая энциклопедия.— М., 1960.— Т. 2.— Стб. 799—800.
- Очерки истории исторической науки в СССР* (Под ред. М. Нечкиной и др.).— М., 1960.— Т. 2.— С. 308—310; М., 1963.— Т. 3.— С. 272, 273.
- Бузескул Владислав Петрович* // Радянська енциклопедія історії України.— К., 1969.— Т. 1.— С. 210.

Одержано 20.03.89